

FORSONING ETTER VOLD: MED ANDRE, MED SEG SELV, MED SYKDOM, MED DØD

Den norske legeforening, Dr. Holm's Hotell, Geilo 13.03.2006

JOHAN GALTUNG, dr hc mult, professor i fredsstudier

Grunnlegger og med-direktør, TRANSCEND: Et nettverk for fred med fredlige midler
Foredrag på konferanser for TRANSCEND Nordic

Kjære forsamling - jeg var eslet til å bli en av dere. Som en onkel skrev i et telegram til mine foreldre da jeg så verdens lys: en lege er blitt født. Hans prognose, enten man ser den som dyster eller ei, var basert på solid fremskriving av fortiden: min far var lege, hans far var lege, min mor var sykepleierske, hennes far var landets medisinal-direktør. Presset var betydelig, og intet ble gjort for å minske det. Primær profylakse i slike omgivelser kunne man se bort fra. Jeg vokste opp med utallige beretninger om både diagnose, prognose og terapi fra mine kjære foreldre. Allerede som tolv-åring var mitt liv som lege nesten utlevd. Forutsigelsen ble selv-benektende. Den eneste mulighet lå i sekundær profylakse, i å styrke den indre beredskap mot prognosen. Og det var det som hendte: jeg så meg aktivt rundt etter andre mulige livsløp.

Og dermed er vi rett i sentrum av dagens tema: forsoning. Det er en evne som må bygges i oss selv, og trekkes på etter vold har inntruffet. Først kommer konflikten, uforenlige målsettinger som kaller på meglings for å bli forenlige. Men i fortsettelsen kommer ofte volden, sårede grunnbehov, inntil døden, for å få vekk bæreren av en målsetting som står i veien for ens egen--eller en av ens egne i en indre konflikt. Ofte kan man tale om en gjerningsperson og et offer selv om buddhismen benekter noe slikt absolutt skille. Her kommer forsoningen inn i bildet, men ikke bare her. Meglingen er et forsøk på løse opp en konflikt-knute. Og forsoningen er et forsøk på å lindre og hele etter vold, på å lukke fortiden og åpne for en fremtid uten angst og hevn, skam og skyld. Er meglings vellykket slipper man vold og forsoning. Men forsoning forutsetter løsning av konflikten, hvis ikke blir det bare pasifisering.

Lettere sagt enn gjort. La meg begynne med et eksempel vi alle kjenner: det som går under navnet "Muhammed-karikaturene" og som burde hete "dialog-nekt": den danske regjering kontaktløshet overfor muslimer i Danmark, Den arabiske verden, og hele Islam.

For en måned siden var Tariq Ramadan og jeg meglere mellom høytstående delegasjoner fra Danmark og fra Midt-Østen, invitert til Geneve av Cordoba Foundation og dens Arab Center for Conflict and Peace Studies. Volden hadde allerede inntruffet og det stod en aktør bak som ville volden, Jyllandsposten. Volden var symbolsk, den rammet muslimers identitet, et grunnbehov hos oss alle, inn i dere private rom, i deres forhold til det helligste og kjæreste. Den var ondskapsfull, ikke i å avbilde Profeten, men i innholdet. Etter noen måneder fikk vi sanne at vold avler vold, med brenning av flagg og ambassader (også norske, men den norske delegasjonen til FN i Geneve besvarte ikke innbydelsen). Hva hadde skjedd?

Ja, hva gjør en megler/forsoner i en slik situasjon? Det første er å finne sakens kjerner. En slik kerne var karikaturenes krenkende karakter. En annen var den danske statsministers nektelse av dialog, først med danske muslimer, 200,000 i et folk på vel 5,3 millioner, så med amassadørene fra arabiske land, og til slutt med generalsekretæren i OIC, Organization of the Islamic Conference, med 57 medlemsland, og indirekte verdens 1 milliard muslimer.

Dette var ille nok. Men det ble fort klart at krenkelse ikke var ukjent som begrep: i april 2003 fikk Jyllandsposten en serie karikaturer om Jesu oppstandelse som ble avvist med den begrunnelse at de ville virke provoserende. Forskjellsbehandlings-argumentet-- "dere har en grense mellom ytringsfrihet og krenkelse for dere selv men ikke for oss"--trekker næring fra noe enda mer basis-vestlig enn ytringsfrihet: Den Gyldne Regel og kantiansk universalisme.

"Gjør ikke mot andre det du ikke vil at andre skal gjøre mot deg selv" og "handle slik at prinsippet bak din handling kan tjene som universell lov" er ikke alltid så uproblematiske som her. Hvis du ønsker en verden som normaliserer krenkelse under påberopelse av ubegrenset ytringsfrihet så sett igang, men bli ikke forbauset om du høster som du sår: boikott, flagg- og ambassadebrenning. Men hvorfor ikke med samme mynt, med karikaturer av Jesus som torturist for krsitendom i Abu Ghraib? Fordi Jesus, Isa i Koranen, og Moses, Musa, er hellige nabi, budbringere, om ikke selve razul, Profeten.

Dertil var motparten ikke bare Jyllandsposten men stadig mer den danske stat, for ikke å ha markert grensen mellom ytringsfrihet og krenkelse i en verden så globaliserende at mange muslimer bor i Danmark. Og Norge fulgte Danmark, som i sin tid mot Napoleon, i 1949 inn i NATO, i 2003 inn i Iraq, og nå mot Islam. Ikke Sverige.

Med dette som bakgrunn kunne et konkret forsonings-forslag ta form, med to hovedpunkter: dialog og unnskyldning. For dialogen fantes det allerede FN's Alliance of civilizations, åpnet i Madrid 28 oktober ifjor. Direkte dialog mellom ungdom, teologer, jurister og andre, spesielt historikere, og selvsagt politikere, er viktig.

Men man kommer ikke unna en unnskyldning. Hvordan ser den ut? Ikke som "Vi beklager at dere følte dere krenket"; en fornærmelse ved å legge problemet hos den annen part. En unnskyldning legger problemet hos en selv, og har tre deler som ble foreslått på møtet:

[1] Det må foreligge en erkjennelse (engelsk: acknowledgment) av å ha begått urett, krenkelse, uten benektelse (engelsk: denial), og med et element av anger. Det er konsekvensene som teller, ikke om det var tilsiktet - altså konsekvens- mer enn intensjons-etikk.

[2] Det må foreligge en beskrivelse av hva feilen besto i: ingen dialog, forskjellsbehandling overfor egne og overfor andre, og manglende grenseoppgang mellom ytringsfrihet og krenkelse.

[3] Det må foreligge et handlingsprogram om hva som vil bli gjort for å unngå at dette gjentar seg, som dialoger på alle plan, et program for likhetsbehandling i en stadig mer globaliserende verden, og en kommisjon av teologer og jurister fra Islam og fra Vest for grensemarkering mellom ytringsfrihet og krenkelse.

Jeg tror ikke så mye på ordet "unnskyld" i denne forbindelse. Det er for lett å si, nyttig for bagateller som å trække noen på fysiske tær i en overfylt buss, men ikke for alvorlige krenkelser. Erkjennelse går dypere, og det må inkludere en selvmelding om hva man mente man gjorde galt. Så får man da diskutere selvmeldingen enten det er mellom sivilisasjoner, eller mellom ektefeller i et ekteskap som er i ferd med å bli et falskskap.

Jeg tror heller ikke så mye på ordet "tilgi". I den kristne kultur er det vel egentlig bare Gud som kan tilgi, og dermed blir det lett til et forhold mellom gjerningsperson og hans Gud (eller presten), med offeret som den glemte part. Meget uheldig.

Dertil er ordet så absolutt. Det kan dukke opp nye elementer i saken. Eller gjerningspersonen kan gjenta handlingen. Offeret er forurettet og har altså en krenkelse, et traume å trekke på. Ordet "tilgi" nullstiller traume-kontoen. Jeg vil heller bygge inn hos partene en forståelse av at nå har de en sjanse til å lukke fortiden så lenge ingen av dem bryter kontrakten, og til å åpne en fremtid i samarbeid, eller ihvertfall i gjensidig fordragelse.

Så mye for den direkte vold mellom aktører. Vi har alle en eller annen gang følt oss krenket, forurettet; vi har alle en eller annen gang krenket, forurettet andre, tilsiktet eller ikke. Vi har alle blitt påført og har påført andre, traumer; og ett traume er å ha påført andre traumer. Traumene er som en albatross rundt vår hals; de hindrer oss i å fly høyt og langt, og kan trekke oss ned i dypet. I forsoningen slipper albatrossen taket. Det krever litt mot, noen ord, og at man kan si ordene, som for eksempel

"Du, det jeg sa/gjorde igår/ifjor/for tyve år siden var galt av meg. Jeg sa/gjorde - - og er lei for det. Jeg har ryddet opp i meg selv og tror jeg kan garantere at det vil ikke gjenta seg".

"Du, det du sa/gjorde igår/ifjor/for tyve år siden gjør stadig vondt inni meg. Jeg opplever det som urett, som vold. Av deg. Jeg håper og tror at du også føler deg uvel. Kan vi ikke rydde opp?"

Men sett at den annen person, gjerningsperson eller offer, er utilgjengelig for forsoning? Avstanden, geografisk eller sosial, er for stor. Eller, for mye vann har rent i havet, og det er som en naturlov: gjerningspersonen glemmer lett, offeret aldri. Og, uansett hvem av dem du er, kanskje er den annen part ikke i live?

Ikke så lett, men du kan også gjøre opp inni deg selv. Har du vært offer for tysk okkupasjon med din far i konsentrasjonsleir og du har bestemt for "å hate alt tysk" og er stolt av det så kan du kanskje spørre deg selv, hva er nå dette for noe selvgodt töv? Jeg stenger ute fra mitt liv hvordan Tyskland gjør forsoning, gjennom en gigantisk omskriving av skole-bøker med

nøyaktig de tre punktene som ble nevnt, og jeg skal hevne meg på et nytt Tyskland? Og selv om Tyskland er ved det gamle, vil mitt hat gjøred dem bedre? Den som taper mest på uforsonlighet er kanskje snarere jeg selv? Rydd opp. Legg det bak deg. Kom på topp av krenkelsen, ikke omvendt.

Men sett nå at du ikke ønsker noen forsoning men vil trekke næring og livsinnhold fra hatets varme? Du har bygget ditt liv rundt traumet; må ingen ta det fra deg! En okkupasjon av fremmed makt, en partners sidesprang; hvorfor skal vi ikke kunne bearbeide krenkelse som råmateriale til hat og vold som ferdigvare?

Fordi det vil redusere deg til en fange av fortiden istedetfor å søke henimot nye horisonter. Du blir mindre enn du kunne bli. Vær også oppmerksom på at andre kan bruke ditt ufullbyrdete hat. En stat kan trekke på voldsberedte mennesker mot en annen stat eller nasjon de har oppnevnt som fiende og ikke maktet å forholde seg til på rimelig vis. Eller en bevegelse: en dag står du og skriker mot noen hvor litt vennlighet ville gjort underverker. Hatet er blitt din herre. Kanskje bedre å være herre over hatet? Ingen sier du skal glemme eller tilgi. Bare at du skal frigjøre deg selv.

La oss hoppe over den strukturelle vold som dreper langsomt gjennom hunger og nød, ufrihet og fremmedgjøring. Problemet er at den tvinger oss til å se den voldelige gjerningen som en unnlattelse snarere enn som en handling, og nærmere bestemt en unnlattelse gjerningspersonen ikke er seg selv bevisst, kanskje på grunn av manglende konsekvensanalyse (og dem er det mange av). Ikke "det jeg sa/gjorde igår/ifjor/for tyve år siden var galt av meg", men "det jeg unnlot å si/gjøre igår/ifjor for tyve år siden var galt av meg". Den villete unnlattelseshandling, som den danske statsminister (men ikke statsmann), er en villet negativ handling. Det er ubevisst unnlattelse som er basis for strukturell vold. Ibsen så også dette klart, som så meget annet: "vi er tanker, du skulle ha tenkt oss", "i anelsenes mangel har fyren med hoven tidt sin beste engel".

La oss også hoppe over den kulturelle vold som rettferdiggjør de andre to. Et godt eksempel er nettopp bruken av ytringsfrihet som et symbol som kan brukes til å rettferdiggjøre alle former for symbolsk vold, æreskrenkelse, lèse majesté, hva som helst. Den fører oss dypt inn i symbolenes og ideenes irrganger i alle kulturer, hvor finmaskede vever og garn spinnnes, og fanger oss, og serverer oss på voldens fat, som gjerningsperson og/eller offer.

La oss heller se på naturens vold som virker gjennom sykdom, lidelse og død, legers spesialer. Vi kan lindre og mildne lidelse og smerte, vi kan utsette døden. Men kan vi forsone oss med den? Med "mannen med ljåen" for å bruke et uinspirerende bilde? Eller en mer retningsgivende metafor, Sorella Morte, Søster Død, som St Francis kalte henne. "Jeg er rede", sa han, du kan komme". Er ikke naturens vold til syvende og sist uavvendelig, i motsetning til de andre tre som er menneskeverk, det vil si villet, mer eller mindre bevisst. Avvendelig, gjennom mer bevissthet og vilje?

La oss nærme oss dette gjennom en dialogundersøkelse jeg gjorde i mange land for omlag tretti år siden. Jeg så på døden som en del av livet, på døds kvalitet som en del av livskvalitet, og ville vite noe om hvordan folk verden rundt oppfattet den gode død. Tre faktorer fremsto, på tvers av sosiale og kulturelle skiller:

[1] Folk ønsker å fullføre løpet, livs-kurven, den som begynner langt nede og vokser gjennom barndom-ungdom og voksen alder for så å gå jevnt og udramatisk nedover mot avskjeden. De ønsker ikke å få sitt livspotensiale beskåret ved å stå i veien for en kule, direkte vold, eller kvernet ned gjennom hunger og nød fordi de ikke har penger til å kjøpe mat og helse, strukturell vold.

[2] Folk ønsker å dø av mange årsaker gammel og mett av dage, med livspotensialet oppbrukt; ikke bare av én fordi en slik død virker så avvendelig, unngåelig. Noen kunne ha gjort noe. Uavvendelighet, det uunngåelige, øker akseptansen og det virker forsonende.

[3] Folk ønsker at slutten skal komme raskt nok til å minke andres og egen smerte og lidelse, og langsomt nok til å kunne ta farvel.

Når jeg så spurte, "ta farvel, hva betyr det?" var svaret som regel Stor Takk; eller Forsoning, som offer eller gjerningsperson. Her kommer tilgivelsen inn. Døden er endelig, ingen nye elementer. Kontoen kan nullstilles uten risiko, med mindre man vil bruke siste sjanse til å

gjøre seg selv enda mindre ved å nekte tilgivelsen.

Man kan altså bruke [1]+[2]+[3] til forsoning med Döden som et uavvendelig faktum, og til forsoning med andre. Men hva med Slutten av Livet? Et kjent svar ligger i troen på en individuell, udödelig sjel med et evig liv hinsides. Men det er ikke mitt svar.

Mitt svar er ja til et liv etter döden, men ikke hinsides. Vi lever videre i den inspirasjon, de funker vi har gitt andre, bevisst eller ubevisst. Hver handling ankrer oss i en etterfølger som gir handlingen videre, rå eller bearbeidet, som usynlige tråder inn i fremtiden, slik vi selv er forankret i fortid og samtid. Jo mer positivt vi har å gi andre, jo mer og bedre lever vi videre i andre og i andres andre, jo mer akseptabel blir vår egen lille död. Og dermed blir det gode liv og den gode död deler av hverandre.